

Zadal pa si je shod še drugo, v žive organizme zadirajočo nalogo.

Opirajoč se na zavest družice skupnosti posameznih slovanskih narodov, ki se je pojavljala po njih narodnem probujenju na različne načine in v pogostih smereh, naj odkrije bratislavski shod tiste točke, katerih skupna ureditev zanje je najbolj pereča, v sedanjosti najbolj nujna in ob danih razmerah najlažje dosegljiva. Tam ob mogočem Dunavu segajo veje severnih slovanskih rodov najbolj proti jugu, tam je usoda zgodovine pred davnimi stoletji nasilno pretrgala zvezo med njimi in južnoslovanskim jugom. V Bratislavi je najpripravnejše mesto, da pokaže shod na potrebno skupno ureditev pravnih ustanov, pripravi zakonodajam zbrano gradivo in jim krči pot. To delo je mnogo pozitivnejše kakor uveljanje prijateljskih dogovorov.

Ako se razvija življenje po enakih tirih, odpadejo mnogobrojna trenja, ki ustvarjajo kali nespornost, zagrenjenosti in sovražnosti. Pospešuje pa zблиžanje na povsem realni podlagi. In to, zблиžanje slovanskih držav, nam je poleg prve naloge najbolj pri srcu!

V tem znamenju pozdravljamo bratislavski shod in mu želimo uspešnega poteka.

UREDNIŠTVO.

Skupna podlaga zgodovine slovanskega prava.

(Prispevek referatu prvega kongresa pravnikov slovanskih držav, Bratislava 1933.)

Dr. jur. et phil. Jos. Žontar.

Zadnja desetletja so pravnozgodovinske študije v slovanskih državah zelo napredovale. Pospešili so namreč izdajanje pravnih virov, proučevali poedine pravne institute, pojasnili tudi mnoge medsebojne vplive pravnih območij ter se tako približali kritični sintezi pravnozgodovinskega razvoja poedinih slovanskih narodov in držav.¹

Zato je zelo umestno, da si stavimo ob stoletnici prve izdaje W. A. Maciejowskega »Historja prawodawstw

¹ Prim. preglede pravnozgodovinske literature slovanskih držav v Bulletin d'Information des sciences historiques en Europe Orientale. Varsovie I. 1928 sl., Przewodnik historyczno-prawny, Lwów I. 1930 sl.

słowiańskich»² tudi vprašanje o stanju slovanske pravnogodovinske vede in njenih osnovah. Njen ustanovitelj ji je nastavil obsežen program, ki kljub nepopolnostim ostane trajne vrednosti. Glavni namen naše vede je ugotoviti prvobitno slovansko pravo. Vzporedni cilj tvori zgodovina prava poedinih slovanskih narodov. Ker so pa nekatera neslovanska prava (nemško, ogrsko, rumunsko³) vplivala na razvoj slovanskih, oziroma zrasla iz ozkih in dolgotrajnih stikov z njimi, se morajo tudi pritegniti v okvir slovanske pravnogodovinske vede.

Prvi točki obsežnega programa Maciejowskega je dal šele pred 33 leti O. Balzer z »Historja porównawcza praw słowiańskich« znanstveno utemeljeno metodo. S primerjanjem in regresivnim sklepanjem se mora izluščiti iz gradiva vse, kar spada v zgodovino praslovanskega prava, ki pa ni neka vsota narodnih prav, marveč živ organizem. Primerjalna zgodovina slovanskih prav naj bo le pomožno sredstvo v dosego tega cilja. Ona potrebuje neobhodno popoln pregled terminologije slovanskih pravnih virov. Zato bodi med drugimi tudi naloga pravniškega kongresa, da pospeši izdajo velikega slovanskega pravnogodovinskega glosarja,⁴ ki sta ga pripravljala pok. K. Kadlec in T. Saturnik.

Prvotni okvir slovanske pravne zgodovine Maciejowskega pa žal ni ostal nedotaknjen. Ob monografičnem proučevanju pravnega razvoja poedinih slovanskih narodov so uporabljali zlasti primerjalno gradivo iz skupine onih plemen in narodov, ki so jim bila bližja po jeziku in kulturi,

² Prim. T. Taranovski, Uvod u istoriju slovenskih prava 2. izd. Beograd 1933, 148—198, id. Непреходящая ценность научного труда Мандлерского, Przewodnik historyczno-prawny, Lwów III. 1933, 1—16; id., Славянство какъ предметъ историко-юридическаго изученія, Труды IV го Съезда русскихъ академическихъ организаций за границей. I. Бѣградъ 1929, 1—28; recenz. J. Adamusa, Przew. histor. prawny I. 70—75; Jan Adamus, W. A. Maciejowski und das Programm der slavischen Rechtsgeschichte, Przew. histor.-prawny III. 92—125.

³ K. Kadlec je opozoril na pomen študija ogrskega in rumunskega prava.

⁴ Kadlec, O potrebe historických glosářů slovanských, Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera II. Lwów 1925, 1—11; Nemci izdajajo »Deutsches Rechtswörterbuch« od l. 1930 dalje; Amerikanci (Florence Edler) so pričeli z »The glossary of mediaeval terms of business«, Cambridge, Mass. 1931.

oziroma po zemljepisni legi. Tako so ustvarili bolj iz praktičnih vidikov pojme: pravne zgodovine zahodnega Slovanstva in srednje Evrope (glavni zastopniki: K. Kadlec, M. Stieber, Fr. Čáda, R. Rauscher, Z. Wojciechowski, deloma tudi H. F. Schmid).⁵ Ako je tako zoženje vidika za češko in poljsko pravno zgodovino umestno in morda tudi dopustno, bi bilo za jugoslovansko pravnozgodovinsko vedo naravnost usodno. Kajti k pravni zgodovini srednje Evrope ne štejejo srbskega prava, dasi so bili vplivi med hrvatskim in srbskim pravnim območjem v srednjem veku daleko večji, kakor si jih navadno predstavljamo. Tudi mlada pravnozgodovinska veda Slovancev spada v okvir primerjalne pravne zgodovine Hrvatov in Srbov.⁶ V tem sliči naša stroka svoji slovaški posestrimi. Da bi omajal pomisleke in predsodke, ki morda še obstoje proti prepotrebemu sintetičnemu gledanju celokupne jugoslovanske pravne zgodovine, bom skušal na drugem mestu opozoriti na številne vezi, ki so prepletale celo jugoslovansko pravno ozemlje v teku stoletij. Kot primere navajam razne oblike lastninske cerkve⁷ in razvoj zemljiških gospodarstev ter kmetijskih zajednic. Tok vplivov se je deloma menjal ob koncu srednjega veka. Iz te dobe me zanima zlasti regeneracija združnega sestava in ustanovitev vojnih krajin. Zato bi bilo primerno, ohraniti prvotni veliki in lepi okvir slovanske pravne zgodovine ter tudi ne dopustiti, da bi se odtujila pravna zgodovina vzhodnih Slovanov svoji posestrimi zahodnoslovanski (prim. stremljenje t. zv. evrazijscev).⁸ Iz tega vidika pozdravljam klic T. Taranovskega:

⁵ Fr. Čáda, *Právní dějiny české, československé, slovanské středoevropské*, *Práce ze semináře českého práva na Karlově universitě v Praze*, č. 15. Praha 1930, 5—15; H. F. Schmid, *die sozialgeschichtliche Erforschung der mittelalterlichen deutschrechtlichen Siedlung auf polnischem Boden*, *Vierteljahrschrift f. Soz.- u. Wirtsch. gesch.* XX. Stuttgart 1928, 301—355, zl. 347 sl.

⁶ M. Dolenc, *Nova orijentacija nemškega znanstvenega sveta glede pravne zgodovine Slovanov*. *Slov. Pravnik* XLII. Ljubljana 1928, 224.

⁷ Prim. H. F. Schmid, *die Grundzüge u. Grundlagen d. kirchl. Zehntrechts auf kroatischem Boden während d. Mittelalters*, *šišićev zbornik*, Zagreb 1929, 445, 450 sl; id. *die rechtlichen Grundlagen d. Pfarrorganisation auf westslavischem Boden u. ihre Entwicklung während d. Mittelalters* III. *ZRG*, kanon. Abteilung XX. 1931, 367—372.

⁸ Evrazijsci podčrtavajo skupnosti Rusov z Mongöli.

nazaj k programu Maciejowskega, k njegovemu »pravnemu panslavizmu«.⁹

Ob dvajsetletnici prve izdaje K. Kadlečevega¹⁰ pregleda prvobitnega slovanskega prava (pred 10. stoletjem) se mi zdi tudi primerno zastaviti vprašanje, ali še od govarja njegova slika pravnega življenja današnjemu stane v d e. Saj je kritična presoja pravnih virov zadnja desetletja dala mnoge nove izsledke. A. V. Solovjev¹¹ je n. pr. ugotovil, da statut Korčule ni najstarejši zakonik jugozahodnih Slovanov, ker je bil sestavljen šele 1265 kot plod kompromisa med običajnim pravom slovanske zajednice in knežjo oblastjo zavojevalca — beneškega patricija. Grbaljski statut, ki ga še omenjajo razni prikazi pravnih razmer, se mora kot pravni vir popolnoma izločiti, ker ga je spisal šele v 19. stoletju Vuk Vrčević, tajnik grbaljske občine pri Kotoru.¹²

V ozkih mejah referata se morem dotakniti le osnov iz stališča jugoslovanske pravne zgodovine. Stari socijalni ustroj slovanske družbe je poznal dve skupini: rod in plem e.¹³ V okviru prvega so obstojale različne oblike zajednic, ki se dajo pravno združiti v dveh likih: hišne in bratske skupnosti. Dočim se je pričela rodovna skupnost pri Germanih zlasti pod vplivom cerkve zgodaj razkrajati,¹⁴ se je držala pri slovanskih narodih krepkeje.

⁹ Izraz »pravni panslavizem« pri J. Adamus, *Przew. hist. prawny* III. 109. Lepe sinteze o zahodnih in vzhodnih vplivih v slovanski pravni zgodovini pri St. Kutrzeba, *Le croisement des influences occidentales et orientales dans l'histoire des droits slaves. Conférence des historiens des états de l'Europe Orientale et du Monde Slave. Varsovie 1927* II. 115—123.

¹⁰ K. Kadlec, *Początki kultury słowiańskiej*. Kraków 1912, prevedel in dopolnil T. Taranovski kot »Prvobitno slovensko pravo pre X veka. Beograd 1924. Citiram po drugi knjigi.

¹¹ A. B. Соловьевъ, *Древнѣйшій судебникъ югозападныхъ Славянъ* (статутъ острова Корчулы). Труды IV го Сѣзда русскихъ акад. организаций за границей. I. 1929, 349.

¹² A. V. Solovjev, *Grbaljska župa i grbaljski statut*. Godišnjica Nikole Čupića XL. Beograd 1931, 1—41, zl. 27 sl.

¹³ O tem problemu najbolje prim. K. Tymieniecki, *Spoleczeństwo Słowiań Lechickich*, Lwów 1928; za jugoslovansko pravno zgodovino običutno pogrešamo sinteze.

¹⁴ Prim. vzorno študijo Alfr. Schultze, Augustin u. d. Seelteil des germanischen Erbrechts. Abhandlungen d. sächs. Akad. phil. hist. Kl. XXXVIII. Leipzig 1928.

VI. P. Aleksiev¹⁵ je dokazal, kako so prilagodili kompilatorji v 9. stoletju prevode bizantinskih pravnih zbirk odnošajem slovanske hišne skupnosti. Tudi v slovenskem pravnem območju imamo dokaze o močnih rodovnih zajednicah. Še ob koncu 13. stoletja srečamo v tolminski gastaldiji pri sklepanju zakona (braka) v notarskih zapisih upoštevan primer, da bi rodovna zajednica pregnala (»expelleret«) nevesto, ki vstopa vanj.¹⁶

Slovanom je bila v zgodnji dobi hišna in bratska skupnost potrebna že kot delovna zajednica. Bavili so se namreč pretežno z živinorejo, gozdnim čebelarstvom in lovom. Poleg tega so obdelovali polja, ki so bila raztresena po gozdu in logu v večjih ali manjših kosih brez zveze.¹⁷ Rod jim je bil pa tudi mirovna zajednica, ki je vršila krvno osveto, pozneje pa dajala in sprejemala tako zvano »vraždo«.

V novih bivališčih pa so začeli vplivati razdirajoče na zajednice jugoslovanskih rodov trije činitelji: zemljiško gospodstvo, država in cerkev, ki je sledila pri tem rimskim, oziroma bizantinskim vzorom.¹⁸ Ob obali Jadranskega morja se je križala slovanska oblika hišne skupnosti s staroromansko imovinsko skupnostjo ožje rodbine med možem in ženo (»ut frater et soror«),¹⁹ ki je zapustila sledove tudi v trsatskem statutu.²⁰ Končno je skušalo beneško

¹⁵ Вл. П. Алексиевъ, Приносъ къмъ старобългарското семейно право, имотноправни отношения въ семейството споредъ паметниците на IX вѣкъ. Годишникъ на Софийския университетъ юр. фак. XXVI София 1931.

¹⁶ 1288, 6. junija. P. S. Leicht, Un documento matrimoniale slavo del secolo XIII. Sep. o. Studi in onore di Biagio Brugi, Palermo 1910.

¹⁷ H. F. Schmid, die Entstehung d. kirchl. Zehntrechts auf slavischem Boden, Księga pamiątkowa ku czci Prof. Wł. Abrahama, Lwow 1930, 17.

¹⁸ Prim. Vas. Popović, Zadruga. Sarajevo 1921; id. Zadruga, teorije i literatura, Glasnik zem. muzeja za Bosnu i Hercegovinu XXIII-XXIV (1921-22), 73—114; K. Tymieniecki, Upadek ustroja rodowego w Polsce średniowiecznej, Śišicev Zbornik, Zagreb 1929, 599—604. Ugotovitve R. Rauscherja, O rodinném nedilu v českém a v uherském právu zemském před Tripartitem. Bratislava II. (1928), 630—641, veljajo tudi za hrvatsko pravno ozemlje.

¹⁹ U. Inchiostri, Il matrimonio a comunione di beni ne' documenti e negli statuti istriani del medio evo. Archeogr. Triestino, XXXIII. 1909, 70—122.

²⁰ Kadlec, Rodinný nedil čili záduha v právu slovanském. Praha 1898, 46.

dotalno pravo izbrisati vse starejše pravne ustanove zakonskega (bračnega) imovinskega prava v statutih primorskih mest in otokov. Le mimogrede izvemo, da je bil še sredi 13. stoletja v Šibeniku običaj, da hčere ne prejmejo nikake dote in da dedujejo »omnia bona patris et patrimonium« samo sinovi.²¹

V 14. stoletju je bila hišna skupnost tudi pri Jugoslovanih na tem, da izgine in se popolnoma umakne preprosti rodbini. Toda turške osvojitve so jo poživile v krepkejši obliki, ki jo danes zovemo »zadruge«. Vendar obstoje v pravnem ustroju mnoge razlike med oblikami srednjeveških rodovnih zajednic in novodobno »zadruge«, tako da ni mogoče dati skupne karakteristike teh zajednic za vse čase.

Slovani so bili večinoma še v 6. stoletju razsuti na rodovne zajednice. Šele v 7. stoletju so krvne in teritorialne vezi ustvarile prve večje vojaške in politične organizacije — plemena. Značilne zanje so bile uredbe »desetnij in stotnij«²² (prim. »satnika« pri Jugoslovanih), o katerih težko pogrešamo izčrpne primerjalnopravne študije. Slovanska plemena pa niso sličila velikim plemenom germanske selitve, marveč »civitates« Cezarjeve dobe.²³ Bila so mala; zato se je posrečilo razvijajoči se državni oblasti tam, kjer se je povzpela v tuji politični šoli do velike moči, da je kmalu in morda brez večjega odpora razbila plemena in jih pretvorila v zgolj teritorialne edinice. Le tako si moremo razlagati krepki podvig srednjeveške srbske države pod dinastijo Nemanjev, ki ga moremo po zaslugi N. Radojića, A. V. Solovjeva in T. Taranovskega²⁴ danes že globlje presoditi. Drugod pa, kakor v Hrvatski in Bosni, kjer se iz raznih vzrokov vladarjeva moč ni dala okrepiti, so zrastle močnejše in deloma sekundarne plemenske tvorbe,

²¹ Mon. spect. historiam Slav. merid. III. Zagreb 1872, 431 dodatek št. 92; U. Inchiostri, Per la storia degli statuti di Sebenico, Archivio storico per la Dalmazia. Roma 1929, 11.

²² H. F. Schmid, die Burgbezirksverfassung bei den slavischen Völkern in ihrer Bedeutung für die Geschichte ihrer Siedlung und ihrer staatlichen Organisation, Jahrbücher f. Kultur u. Geschichte d. Slaven. N. F. II. 117 sl.

²³ L. Hauptmann, Uloga velikomoravske države u slavensko-njemačkoj borbi za Podunavlje, Rad jugosl. akad. 243. Zagreb 1932, 201 sl.

²⁴ T. Taranovski, Istorija srpskog prava u Nemanjičkoj državi, I. II. Beograd 1931, gl. pregled literature I. 248—250.

ki so se v obliki plemenskih občin držale prav do 18. stoletja.

Med najvažnejše pa tudi najtežje probleme spada vprašanje oblike in prava prvotne slovanske naselbine. Pretežno se smatra, da se je vršilo naseljevanje po rodovih.²⁵ Pri tem sta odločali konfiguracija tal in kulturna kontinuiteta. Ali je živel v eni naselniški in gospodarski zvezi eden ali več rodov, o tem je odločala na tej stopnji razvoja samo природа. Ona je določala njeno velikost. Pri sedežih rodov, njih taboriščih (okopih, gradovih)²⁶ pa se da ugotoviti pogosto kulturna kontinuiteta, ki seže daleč v prehistorično dobo nazaj. Sklepa se, da so pripadali obdelani deli zemlje posameznim seliščem (sessio, ždrěbij), dočim se je vršilo izkoriščanje gozdov, pašnikov in voda v širšem okviru naselniške zveze. V kolikor pa je postala naselitev intenzivnejša in so zrasla selišča v novo gospodarsko enoto — slovansko vas, je vaška občina prevzela tudi od širše naselniške zveze pravice za izkoriščanje gozdov in pašnikov. Kako sporna so še v literaturi vprašanja o »slovanski vasi«!²⁷ Še vedno obstoji nazor, da stari slovanski gospodarski sestav ni poznal zemljiškega gospodstva kot oblike gospodarske organizacije, češ, da ni bilo odvisnih delovnih sil na razpolago, ki bi ga mogle ustvariti. Morda bomo mogli kdaj vsaj deloma slediti novjšim nazorom, ki se uveljavljajo v germanski pravnozgodovinski vedi, katera je dala Kadlecu mnoge analogije za predstavljanje pravnih uredb starih Slovanov. A. Dopsch, V Ernst²⁸ in drugi zametujejo agrarni komunizem frankovske dobe in smatrajo, da sta svobodna kmetjska posest in zemljiško gospodstvo v vaških naselbinah enako stari. Trdijo tudi, da odgovarja »Markgenossenschaft« rimskim »compascua«. V tem primeru bi bila tudi pravica sosedov prigovarjati prodaji nepremičnin v okolišu naselniške zajednice, oziroma dedovati, če izumre ena izmed hišnih skupnosti, prevzeta od poznorimskih zemljiških gospodstev.

²⁵ K. Tymieniecki, *Spółeczeństwo* ..., 82.

²⁶ H. F. Schmid, *die Burgbezirksverfassung* ..., 86 sl.; recenz., M. Dolenc, *Slov. Pravnik* XLI. 1927, 178 sl.

²⁷ G. Ostrogorsky, *die ländliche Steuergemeinde d. byzant. Reiches im X. Jahrh. Viertelj. schr. f. Soz. u. Wgesch.* XX. 1927, 12, 43 sl.

²⁸ A. Dopsch, *die freien Marken in Deutschland*. Wien 1933, zl. 98 sl., id., *der Kulturzustand des frühen Mittelalters, Forschungen u. Fortschritte* 9. Jg. 1933, 90 sl.; id. *die ältere Wirtschafts- u. Sozialgeschichte der Bauern in den Alpenländern Österreichs*, Oslo 1930, 17—21.

Za sliko prvobitnega slovanskega prava teh izsledkov še ne moremo sprejeti. Manjka nam študij o kulturni kontinuiteti začenši od prazgodovinske preko rimske dobe do stalne naselitve Slovanov. Arheološka veda bi mogla nuditi zlasti jugoslovanski pravni zgodovini mnoge opore. Zanimiva je n. pr. ugotovitev Lj. Karamana,²⁹ da so prevzeli in preuredili hrvaški knezi v 8. in 9. stoletju za svoje dvorce in samostane »villae rusticae« z gospodarsko opremo iz poznorimske dobe. Pravica sorodnikov in sosedov do prigovora in predkupa pri prodaji nepremičnin je skupna vsem sistemom slovanskih prav. Kaj pa izvira od rodovnega življenja starih Slovanov, oziroma kaj je nastalo pod vplivom tuje zakonodaje, še ni ugotovljeno. Primitivno rodovno življenje se je krepko protivilo prehodu nepremičnine v tuj rod in v tuje roke. Od tod je tudi izvirala pristni slovanski pravni običaj, da kupec pri prodaji vaških nepremičnin dogovorjeni ceni še doda neko nagrado.³⁰ Šele nato je sledila uvedba v posest po vseslovanskem »pristavu«.³¹

Predstavitelj slovanske vasi je bil »vaški zbor«, ki je igral važno vlogo v upravi in sodstvu. Ko je prešlo medsebojno jamčevanje za zločine na teritorialne zajednice, se je razvila kolektivna odgovornost vasi oziroma širše teritorialne zajednice (soseske, okoline, opole). Bila je tako krepko zasidrana v narodovem značaju, da je zapustila še v 13. stoletju vidne sledove v bizantinskih vaseh južne Makedonije (t. zv. fonikon).³²

Po prevladujočem mnenju je sloj svobodnih vaščanov, ki je bil sprva najštevilnejši, hitro nazadoval. En del se je povzdignil v plemstvo, večina pa je gospodarsko in socialno propadla. Gotovo je zemljiško gospodstvo močno preoblikovalo »slovansko vas«. Vse premalo vemo še o razvoju vaških in župnih zborov na jugoslovanskih tleh od jadranske obale in otokov do notranjosti srednjeveške Srbije, kjer

²⁹ Lj. Karaman, Iz kolijevke hrvatske prošlosti, Zagreb 1930, 152 sl., 169, 208 sl.

³⁰ A. Соловьевъ, Особенности договора продажи недвижимостей въ славянскомъ правѣ. Прzew. hist. prawny II. 3 sl.

³¹ M. Kostrenčić, Fides publica (javna vera) u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XV. veka. Posebna izdanja srp. kr. akad. LXXVI. Beograd 1930, 65—70.

³² A. Solovjev, Το Φονικον. Arhiv za pravne i društ. nauke. XLII. 1932., 23—33, zl. 30 sl.

je car Dušan prepovedal vse »zbores sebrov.«³³ Le v slovenskem pravnem območju poznamo globlje po zaslugi M. Dolenca od konca srednjega veka dalje nove »vaške zbores«, t. zv. vinogorske zbores.³⁴

Kadlec³⁵ je tudi smatral za nepravilno mnenje, da Slovani niso mogli ustanoviti lastnih držav brez zunanje pomoči. Tega mnenja ne bi izpremenile domneve L. Hauptmanna,³⁶ da je poslovenjen drobec Avarov zavladal Moravcem in jim dal državno edinstvo pod Rastislavom, ali da so ustvarili Hrvatje južnim Slovanom državne organizacije od Karantanije do Duklje (Zete).

Staroslovanska družba je poznala kljub enakosti rodovnih članov, ki se še zagovarja,³⁷ diferenciacijo, ki je temeljila na materialni podlagi, na bogastvu in končno na telesni moči. Izgleda, da so bili nekateri rodovi sploh »plemeniti«. Ta diferenciacija je rastle s prilivom tuje krvi, z geografskimi vplivi, vplivi tujih držav in duhovnega okolja v novih bivališčih. Oni Slovani, ki so zavzemali nove naselbine po dolgotrajni borbi, so se hitreje organizirali. Vojno stanje je sploh olajšalo razvoj avtoritete poedinca-vodje. Posebno ugodno področje je bilo tam, kjer sta trčili skupaj dve rasi. Pri tem se je izkazala velika svobodoljubnost in hrabrost Srbov tako, da moremo smatrati kot bistven element v nastoji in razvoju srbske države — v o j a - š k i.³⁸

Enako se pa tudi nikdar dovolj ne naglašajo vplivi iz bizantinskih provinc.³⁹ Bizantinsko carstvo je skušalo s prigovarjanjem, darili, naslovi i. dr. potegniti posa-

³³ A. Solovjev, Sebrov zbor, Arhiv za pravne i društ. nauke XXXIV. 1928, 170—177.

³⁴ M. Dolenc, die Rechtsidee des Kollektivismus im slovenischen Volksrechte, Przewodnik histor. prawny II. Lwów 1931, 93—107., s pregledom literature 107.

³⁵ Kadlec-Taranovski, Prvobitno slovensko pravo pre X veka, Beograd 1924, 14.

³⁶ L. Hauptmann, Uloga... Rad 243., 225; prim. Slov. Pravnik XLVI. 1932, 126.

³⁷ F. Šišić, Povjest Hrvata za narodnih vladara. Zagreb 1925, 196; Kadlec-Taranovski, o. c., 43.

³⁸ N. Radojčić, Recenz. Mladénovitcha, L'état serbe du moyen âge. Paris 1931. v Glasniku skop. nauč. dr. X (5). 1932. 254, 257.

³⁹ N. Radojčić, O Solovjevi knjigi »Zakonodavstvo Stef. Dušana« 1928, Glasnik skop. nauč. društva VII-VIII. 1930, 387; K. Tymieniecki, Społeczeństwo, 128 sl.

mezne »kneze« južnih Slovanov na svojo stran. S tem je bila pospešena ožja in krepkejša državna organizacija, ki je precej kmalu v srednjeveški Srbiji izkoreninila rodovno osveto in zamenjala sistem kompozicije s sistemom javnega kaznovanja. Ona je tudi pretvarjala župane v dvorjane in zemljiške gospode, ki so pričeli grabiti plemensko dedovino. Toda dolžnosti naroda do države si v starejši dobi ne smemo predstavljati tako razvitih, kakor meni Kadlec.⁴⁰ Njegov seznam javnih bremen kaže že močne vplive Bizanca in frankovske države.

Velika razlika v razvoju starohrvatske in srbske države izvira iz njihovih osnov.⁴¹ Hrvatska država niti v 10. stoletju ni bila zedinjena in centralizirana. Poleg primorskega dela so živeli svoje politično življenje Neretljani, Posavska in liško višavje. O skromnem gospodarstvu kneza Trpimira priča dejstvo, da je prišel v denarno zadrego ob prvem poskusu, da bi opremil s potrebščinami svojo zadužbino in si izposoja denar pri splitskem nadškofu iz bizantinskega ozemlja.

Zaključujem z ugotovitvijo, da se dajo po današnjem stanju vede pravni, gospodarski in socialni temelji kulturnega razvoja Slovanov, ki jih je z mojstrsko roko narisal K. Kadlec, le z novimi potezami dopolniti, ne pa bistveno izmenjati. Kongres slovanskih pravnikov naj da tudi krepko pobudo za znanstveno delo na polju slovanske pravne zgodovine v bratski vzajemnosti, da bi bila ta slika Kadlečeva čimbolj popolna in brezvrzelna!

⁴⁰ Kadlec-Taranovski, o. c., 45; K. Tymieniecki, *Spółeczeństwo*, 203.

⁴¹ Prim. Kadlec-Taranovski, o. c., 5; L. Katić, *Saksonac Gottschalk na dvoru kneza Trpimira*. Bogoslovska Smotra XX. Zagreb 1932, 412, 415—417, 424; M. Barada, *Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI. stoljeća*. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku L. Split 1932, 166—170, 175—178.